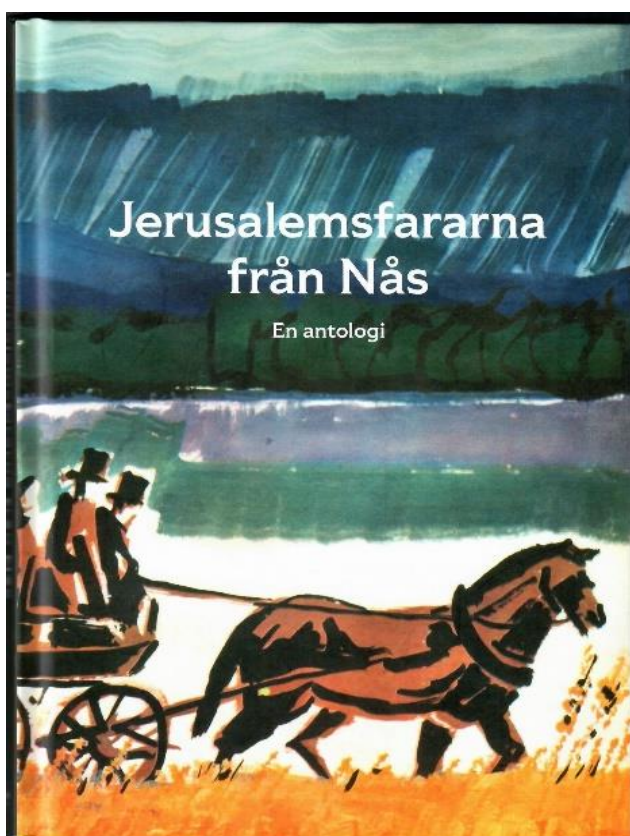

Jerusalemsfararna från Nås – seminarium 2024

Föreläsningsdokumentation

Jerusalemsfararnas tro

13.30-14.00 Eva Cronsioe

Om vi alls ska kunna förstå Jerusalemsfararnas tro, så är det kanske här vi måste börja – vid en badvik i Vällersvik strax norr om Varberg, en septemberkväll år 1848. Fem personer hade smugit sig ner till stranden för att låta sig döpas – som vuxna genom nedsänkning – av en dansk baptistmissionär. Det hela skedde på initiativ av Fredrik Olaus Nilsson, en omvänd sjöman som hade mött den baptistiska väckelsen i USA och blivit övertygad om att hans eget barndop i statskyrkan var både obibliskt och ogiltigt. Och nu hade han, F O Nilsson, kommit hem till Västkusten för att missionera.

Konstnären Gustaf Cederströms berömda målning ”Baptisterna” har blivit en ikonisk symbol för den här händelsen, trots att den målades först 38 år senare, år 1886. Ytterligare 10 år senare fick Cederström sitt stora genombrott på Vårsalongen i Paris, med ”Karl XII:s likfärd”. Och det är lite spännande att båda de här motiven har betydelse för bakgrunden till Jerusalemsfararnas tro. För deras övertygelse existerade naturligtvis inte i ett vakuum. Det kan man ju annars lätt kan frestas att tro när man sitter på Storänget och ser demonpredikanten Hellgum storma in bland de där oskuldsfulla ungdomarna på Ingmarsgården och vända upp och ner på deras glada danstillställning. Hela det svenska enhetssamhället, den gamla bondekulturen och faktiskt hela Nås socken var redan på väg att vändas uppochner när O H Larsson gör entré. Moderniteten var under framryckning – och i den processen är våra Jerusalemsfarare en liten men mycket tydlig förtrupp.

Jag ska återkomma till det. Men först måste vi backa tillbaka till det första baptistiska dopet i Vällersvik, i september 1848. Cederströms målning har ju ett romantiskt skimmer över sig – men den verkliga händelsen var allt annat än romantisk. Det här var en subversiv och revolutionär handling. Helt enkelt en kraftfull provokation mot övermakten som fick kännbara följder för alla inblandade med isoleringsstraff, landsförvisning och till och med tvångsdop av

nyfödda baptistbebisar. Och varför var nu detta baptistiska tilltag så provocerande för statsmakterna, kan man fråga sig?

Ja, då får vi backa ytterligare – till det tidiga 1700-talet och just till Karl XII och det svidande nederlaget i slaget vid Poltava. Det var genom de hemvändande karolinerna som herrnhutismen och den pietistiska väckelsen hade börjat sippra in i Sverige. Många av de hemvändande hade funnit tröst och kanske bot för sina traumatiska krigsupplevelser i väckelsens mer personliga och innerliga tro. Men det här sågs inte med blida ögon av den svenska statsmakten. När de nyväckta började samlas till små konventiklar – små grupper i hemmen där man läste Bibeln och bad tillsammans helt utan prästens insyn – ja då slog myndigheterna snabbt och obarmhärtigt till. Man införde det berömda konventikelplakatet 1726. Enskilda religiösa sammankomster utanför kyrkans hägn förbjöds helt enkelt. Och långa fängelsestraff väntade dem som trotsade förbudet eftersom konventiklarna ansågs hota rikets säkerhet.

Kyrka och stat var ju oskiljaktiga storheter vid den här tiden så monopolet var alltså både religiöst och politiskt. Den enhetliga lutherska läran skulle vara en garant för fred och enighet bland folket och vara ett värn mot inbördes splittring och uppror. Det rådde dessutom passtvang inom landet, människor fick inte röra sig hur som helst mellan socknarna. Man levde alltså i ett statiskt och slutet system där det var en självklarhet att sockenborna livet igenom skulle hålla sig till sin kyrka och sin präst. Genom barndopet inlemmades man inte bara i kyrkan utan i samhällsgemenskapen. Luthers Lilla katekes skulle alla lära sig utantill

och kunna redogöra för i husförhören. Och konfirmationen var en nödvändig inträdesbiljett till både vuxenliv och arbetsliv. Allt annat var otänkbart.

Men väckelsen och kravet på tros- och tankefrihet gick inte att kväsa, trots stenhård repression. Och i och med baptistpionjäreernas civila olydnad i Vallersvik så passerades liksom en historisk ”point of no return”. Folkväckelsen spred sig med kraft, och 1858 såg sig den politiska makten tvingad att upphäva konventikelplakatet och ersätta det med en mildare lagstiftning. Men konvulsionerna i kampen mellan den framflyttande väckelsen och statskyrkans religiösa monopol kom att fortsätta under hela 1800-talet – det är också den kampen vi kan se utspelas på mikroplanet här i Nås. Och det är också i hög grad just den större samhällsliga konflikten som Selma Lagerlöf bearbetar i ”Jerusalem” del 1. Tappar vi kontakten med den kontexten förstår vi varken romanen eller de verkliga händelserna. Det hon gestaltar skönlitterärt är ju just brytningen mellan tradition och nytänkande, bondesamhälle och modernitet – men det är skönlitteratur och inte historisk dokumentär. Det är viktigt att förstå för att inte förvirra begreppen.

Det är alltså i den här historiska kontexten vi måste sätta in våra Jerusalemsfarare från Nås, om vi alls ska kunna förstå deras tro och deras beslut – och hur deras gärning i kolonin i Jerusalem kom att gestalta sig på sikt. De var helt enkelt en liten del i en stor och omvälvande frihetsrörelse. Den framflyttande folkväckelsen var en starkt pådrivande kraft för det som historikerna kallar för det moderna genombrottet – det är ett perspektiv som ofta förbises i vår sekulariserade tid. Men det var väckelserörelse, arbetarrörelse och nykterhetsrörelse tillsammans som drev på utvecklingen mot den liberala demokratiska samhällsordningen som vi känner den idag. Och dopet i Vallersvik blev liksom själva startskottet.

Väckelsens folk krävde ”ett Guds ord utan bojor, en frihet för envar att läsa och tolka, träffas och samtala, ta egna initiativ och inte i allt andligt vara underställd sockenprästen” (Gunnar Hallingberg sid 69 i boken ”Läsarna”). Salighetsfrågan och evighetsperspektivet var centrala – det gällde att ha det rätt ställt med Gud inför den yttersta dagen. Men evighetsperspektivet födde också ett ansvarsmedvetande inför omvärlden. Det gjorde väckelsens folk till pionjärer inom en mängd sociala frågor som superi och fattigdom, yttrandefrihet och alla människors rättigheter och lika värde. Dessutom fanns ett starkt internationellt

medvetande genom den världsvida missionen. Och så banade man väg för jämställdhet mellan män och kvinnor, eftersom åtskilliga av väckelserörelsernas kvinnor fick möjlighet att både predika och utöva ledarskap och entreprenörskap, på ett sätt som varit helt otänkbart i det gamla patriarkala systemet.

I antologin "Ostädade väckelser", där Sune Fahlgren är en av redaktörerna, beskrivs hur väckelsen i vissa lite mer vildvuxna grupper leder till ett slags "modernitetens experimentverkstäder". Och allt det här ser vi ju också tydligt hos "larsoniterna" och hur det går vidare sedan, in i svenskarnas insatser i Jerusalemkolonin – trots att de där hamnar i ett nytt hierarkiskt system. De landar ju i ett teologiskt matriarkat under Anna Spafford – men som ju också hon var formad av den framflyttade folkväckelsen i USA. För där, med Chicago som bas, fanns också tidens stora megastjärna bland väckelsepredikanter: D L Moody. En från början utbildad skobutiksexpedit, som gjorde kometkarriär som förkunnare och som predikade med stor pondus om synd och nåd för miljoner människor, över hela världen. Och mitt i sin stränga omvändelseförkunnelse hade också Moody ett starkt socialt patos. Bl a startade han skolor och utbildade både kvinnor och män till evangelister.

D L Moody utövade också, intressant nog, ett starkt inflytande på såväl Anna Spafford, som O H Larsson – och missionären Fredrik Fransson: Han som konstruerade Himlauret, den där matematiska uträkningen som enligt Fransson angav tiden för Jesu snara återkomst och som var högaktuell i stora delar av väckelsen vid just den här tiden. Vi ser alltså att internationella kontaktnät, läskunnighet, och en friare rörlighet för både människor och idéer är tydliga inslag i den väckelsevåg som våra nåsbönder sveptes med i. Ett utpräglat drag i den vågen var också tron på att Gud kunde tala direkt till enskilda människor. (Något som ju särskilt Anna Spafford tog fasta på senare – men gjorde till sitt eget monopol!) Man kunde få ett eget gudomligt tilltal, som naturligtvis måste prövas mot Skriften. Men det är ju ljusår från den mekaniska utantilläsningen av Lilla katekesen som statskyrkan erbjöd sina trogna själar.

Om vi nu går från makro- till mikroplanet i Nås så kan vi faktiskt se hela det här stora skeendet utspela sig på gräsrotsnivå här i socknen. Industrialismen och därmed moderniteten hade redan börjat vinna mark, genom järnbruket i

Lindesnäs med Sveriges näst största valsverk. Det var inte bara arbetskraft som drogs till bruket utan dit kom också kolportörerna. Väckelsens folk kallades ju på goda grunder för ”läsare” därför att man slukade uppbyggelselitteratur, bibelutläggningar och sångsamlingar som just de kringvandrande kolportörerna bar med sig till försäljning. Och på den vägen kom också fribaptismen till Lindesnäs – en utbrytarrörelse ur det ursprungliga baptistsamfundet under ledning av en viss Helge Åkesson som jag strax ska återkomma till.

Men väckelsen nådde också sockenbygden nere kring kyrkan, där folk i all stillsamhet började samlas i byskolan för att läsa Fjellstedts bibelförklaringar och Luthers skrifter under förste folkskollärare Olof Falks ledning (förebilden till Lagerlöfs ”skolmästare”). För det ändamålet bildades 1863 Nås Missionsförening. En inomkyrklig rörelse alltså, men som p g a prästerligt motstånd mot läseriet trängdes ut ur både skolhuset och kyrkan - och så byggdes Missionshuset här borta som stod klart 1872 och blev ett hem för den nybildade missionsförsamlingen. Och här får vi en tydlig illustration av ett annat utmärkande drag för väckelsens dynamik.

När det inte längre var ”den rena lutherska läran” som hade monopol och tolkningsföreträde, utan var och en var betrodd att själv läsa skriften och tolka den – ja då blev det ju väldigt viktigt att hitta fram till den mest rätta tolkningen och finna det allra högsta ljuset över skriften. Intressant nog var det just rätten att läsa och tolka skriften själv som Luther en gång kämpade för – men här finns ju också en inbyggd konflikt: personliga tolkningar och övertygelser har en tendens att grenna iväg åt helt olika håll och nu sker utbrytning efter utbrytning, ur den ena religiösa rörelsen efter den andra. Utan att värdera fenomenet, så syns det mönstret tydligt än idag – om vi ser på den protestantiska floran av kyrkobilddningar jämfört med katolska kyrkans relativa enhetlighet.

Jag nämnde nyss Helge Åkesson som var en av de samvetsfångar som suttit fängslade för sin baptistiska tro. Från början hade han varit på väg att bli präst och hade bl a lärt sig nytestamentlig grekiska. När han som omvänd dök ner i grundtexten på nytt, för att läsa så ordagrant som möjligt, blev han övertygad om att Baptistsamfundet som han tillhörde förkunnade vissa obibliska läror. Så han gjorde helt enkelt en egen och enligt hans uppfattning trognare

bibelöversättning. På den vägen avskaffade han bl a helvetet, eftersom han ansåg att eviga straff var oförenliga med budskapet om Guds kärlek. Och då blev han utesluten ur Baptistsamfundet och stämplad som villolärare. Och då valde han att starta eget.

Men i Järna och Lindesnäs hade fribaptismen stora framgångar. Karolina Helgsten – sedermera O H Larssons svärmor – var en av de Lindesnäsbor som med glädje anslöt sig till rörelsen. Och i Hjulbäck fanns Myr Halvar Halvarsson som kom med i rörelsen och blev döpt av Helge Åkesson själv – i en isvak mitt i vintern 1885. För det var en annan av Åkessons nyupptäckter: att dopet måste ske genom nedsänkning, utomhus och i öppet vatten. Och då var årstid och temperatur av underordnad betydelse.

Bland dem som döptes den där vinterdagen 1885 fanns också makarna Möckelind Erik Ersson och Karin Ersdotter från Hjulbäck (föräldrar till Lars Lind som ju senare skrev en mycket kritisk bok om emigrationen och livet i The American Colony.) Senare samma år blev Myr Halvar föreståndare i den nybildade församlingen och döpte själv 17 personer i Hjulbäcksviken. Bland dopkandidaterna fanns ytterligare några nyväckta som senare skulle följa dem över till ”larsoniternas” församling. Men redan att bli döpt hos fribaptisterna hade allvarliga konsekvenser – bl a förlorade man vissa medborgerliga rättigheter och man blev noterad som ”främmande trosbekännare” i kyrkböckerna. Att inta den positionen var ett helt medvetet val för fribaptisterna, som också hade ett starkt socialt och internationellt patos, och dessutom var radikalpacifister. Som fribaptist blev man en sk dissenter, en som både vägrade värnplikt och vägrade att skicka barnen till dop och konfirmation. Fribaptisterna drev t o m en egen skola i Nås, i kapellet man lät bygga uppåt Skansbacken till.

En annan av de nya fribaptisterna var den milde och arbetsamme bonden Josefs Lars, också han så småningom jerusalemsfarare. Han är en tydlig och intressant exponent för det här sökandet efter ett ”högre ljus” och vandringen från rörelse till rörelse för att hitta ”det riktiga och rätta”. I Svenska Jerusalemsföreningens årsskrift 1936 berättar han om hur han som 25-åring var spelman på en danstillställning, det var 1878. ”Mitt i all glädjen kom jag då liksom i en stor fruktan och kände fasa för livet som jag då levde.” Den kvällen blev avgörande för Josefs Lars och på hemvägen kände han ”en stor bävan” som fick honom att

söka upp bönhuset. Och väl där så mötte han flera andra ungdomar, från samma danstillställning, som hade drabbats av precis samma bävan.

Det blev en kortvarig våg av väckelse bland ungdomen, men Josefs Lars höll sig kvar i missionsförsamlingen. Till saken hör att prästen i Nås kyrka var psykologisk och ”fräck i sitt tal emot alla rörelser utanför kyrkan”. På grund av prästens oförstånd, menade Josefs Lars, drevs folket bort ifrån kyrkan och in i missionsförsamlingen. Så gick det några år. Men, konstaterar Josefs Lars lite sorgset, ”väckelsen gav mig ingen kraft att stå emot frestelser. Så kom det då till vår bygd en sekt som kallade sig helgeandister och som ogillade barndopet. Jag var 28 år när jag förenade mig med helgeandisterna, och jag ivrade mycket för dem enär jag ansåg detta vara rätt.” Josefs Lars blev genast attraherad av rörelsens lära om helgelsen och han blev djupt gripen av mötet med Helge Åkesson själv – en ödmjuk och saktmodig man, som alltid gick till fots och aldrig tog emot mera än han kunde reda sig från plats till plats.

Till den fribaptistiska förkunnelsen hörde också eskatologin, läran om de yttersta tingen och Jesu återkomst. Och så en natt drömmer Josefs Lars att Jesus har kommit tillbaka. ”Och jag fann mig ej redo utan skulle bli efter. Denna dröm liksom förföljde mig en tid och kom mig att tänka över, hur vi hade det? Och jag frågade inom mig: hur göra vi, hur leva vi? Är det fullkomligt ställt med oss?” Och det är nu som Josefs Lars kommer att ta nästa och fullkomligt avgörande steg i sökandet efter det ”högre ljuset”. Vid det här laget var Nåsbygden uppochnervänd både av religiösa strider och av socioekonomiska förändringar – Stora Kopparbergs Bergslag hade börjat flytta hela järnverket i Lindesnäs till Domnarvet vilket var en ekonomisk katastrof för hela socknen. Riksdagsmannen Anders Olsson från Mora uttrycker det målande i ett radioföredrag: ”När så folkhavet var upprört, kom Larsson. Olof Henrik Larsson, förebilden till Selma Lagerlöfs Hellgum.”

Josefs Lars å sin sida berättar så här: ”När Larsson kom råkade vi i förlägenhet. Vi hade stått och bedyrat att vi hade det rätt och kände oss lyckliga. Men när han kom kände jag att jag ville söka om det fanns något bättre.” Och uppenbarligen upplevde både han och flera andra av fribaptisterna i Nås att O H Larssons stränga domsförkunnelse och hot om evig eld och svavel var en mer effektiv bot mot frestelserna, än Helge Åkessons och Myr Halvars milda kärlekslära. ”När

jag följde mitt samvetes övertygelse, kände jag mig lugn. Det är allt jag kan säga därom”, kommenterar Josefs Lars nyktert. ”Om jag ej gjorde så, som jag kände det rätt att göra, kände jag oro.” Men i missionshuset släpptes Larsson inte in för att predika och ganska snart så uteslöts också ett tiotal fribaptister i Nås ur sin församling, för att de sympatiserade med Larsson – och bland dem fanns både Josefs Lars och familjen Möckelind. Och så hade ytterligare en ny rörelse spjälkats av från en tidigare.

Ännu en omvänd sjöman, precis som FO Nilsson, som kommer hem från USA för att missionera. Och han är den ödmjuka Helge Åkessons raka motsats. Jag kan tycka att det är lite svårt att förstå hur Larsson kunde framstå som så attraktiv för Josefs Lars och så pass många, när andra som rörde sig i samma kretsar kände sig nödgade att helt ta avstånd. Exempelvis berättar en SammilsJons-Britta så här om sitt första möte med O H Larsson: ”han kom, mager och mörk med brinnande ögon och började predika ---. Det stod dock inte på förrän det blev klart att det inte var någon fridslära som förkunnades. Den nye predikanten förklarade att hans lilla skara var den av Gud utkorade. De som tillhörde missionsförsamlingen däremot skulle gå raka vägen till helvetet när Guds dom nådde Nås.”

I Larssons värld gick vägen in i de utvaldas skara genom dopet. Men inte genom statskyrkans barndop, och inte genom fribaptisternas bekännelsedop utan genom det invigningsdop som han själv förrättade.

Det gick till så att Larsson doppade dopkandidatens huvud i en bytta med vatten och blåste på den nydöpte med orden: Tag emot helig Ande. Ögonvittnen berättar att Larsson skvätte och plaskade så att folk blev som hypnotiserade. Men en skeptisk fribaptistgumma från Hjulbäck konstaterade kort och sakligt att ”Johannes döpte då varken i butt eller bytta!” Stackars paret Möckelind och stackars Josefs Lars – nu fann de sig nödgade att döpas för tredje gången för att få vara med i de utkorades skara. Det blev en ny liten församling på Tipergården med Tipers Lars och Gästgivar Mats som föreståndare när Larsson så småningom återvände till sin egen kyrka i Chicago.

En vanlig förklaring till att ”larsoniterna” senare kom att ta det drastiska steget att emigrera till Jerusalem brukar vara att de var rädda för helvetet och trodde att

Jesus skulle komma tillbaka vilken dag som helst. Den myten – eller förenklingen – har vi väl grundligt slagit hål på under våra tidigare seminariedagar här i Nås. Det här var ju inget speciellt för ”larsoniterna” utan väckelsekristet allmångods vid den här tiden. Men Larsson hade något som de övriga rörelserna i bygden inte hade – övertygelsen om att sanna kristna måste leva i egendomsgemenskap och inbördes tjänst för varandra, enligt Apg 4 och den första Jerusalemsförsamlingens föredöme. ”De voro ihärdiga i gemensamheten”, som det står i Helge Åkessons bibelöversättning.

Den övertygelsen hade Larsson kommit fram till efter en period av svåra tvivel, då han kände det som om han ”hade fallit utför ett berg”. ”De kristnas söndring” plågade honom svårt berättar Anders Olsson. Och Larsson fick ingen frid i själen förrän han insåg att han ”ej kunde vara ett i anden” med metodisterna i Chicago där han då var söndagsskollärare. Så för att ”råda bot på de kristnas söndring” spjälkade han av sig och startade eget, med sin Svenska Evangeliska Kyrka på Madison Ave. Och den var som bekant inte bara en församling utan en kommunitet med Apostlagärningarnas ”gemensamhet” som förebild.

Nu var ju den här idén inte unik för O H Larsson. I 1840-talets Hälsingland fanns Erik Janssarna med precis samma idé och som emigrerade till USA och grundade kommuniteten ”Bishop Hill”. I Udenäs i Västergötland verkade en predikant vid namn Hedlund i samma anda vid 1900-talets början – och hans kommunitet bestod till stor del av invandrade dalkullor! Men om man ska hitta en gemensam tanketråd i de här kommunitariska rörelserna så är det nog visionen av ett kristet idealtillstånd utan synd – Gud till ära och medmänniskorna till hjälp och uppbyggelse. En slags kristen kommunism, helt enkelt. Och man tänkte sig nog att bara de rättroende levde ett rent och heligt liv i gemenskap, så skulle också Jesu återkomst och Gudsrikets ankomst kunna påskyndas.

Det går att förstå att den här möjligheten till ett heligt liv attraherade Josefs Lars och andra som kämpade med helgelsen och frestelserna. De var beredda att ta Larsson på orden när han utropade att ”en lögnens ande har farit in i alla dina profeters mun och jag ensam är Herrens profet”. Och det går att förstå att möjligheten att utvandra till självaste Jerusalem och få leva det där rena och heliga livet i Jesu egen stad, det blev oemotståndligt lockande för den lilla

larsaren-församlingen på Tipersgården. Att försöka upprätthålla en biblisk egendomsgemenskap på en gård mitt i en svensk socken var en utmaning.

Dessutom var ju larsarenerna inte särskilt väl sedda i bygden. Ur det här perspektivet är deras entusiasm inför uppbrottet högst begriplig – åtminstone för mig som teolog.

Som teolog är jag ju också oerhört intresserad av vad som hände med deras tro när de verkligen kom till Jerusalem och började leva det där livet i kolonin som de hade traktat så mycket efter. Att O H Larsson totalt marginaliserades och att Anna Spafford tog sig hela tolkningsföreträdet och ledarskapet, det vet vi ju. Det där med Guds personliga tilltal gällde ju bara exklusivt för henne, som vi hörde. Tyvärr finns inte hennes svarta bok bevarad, där hon tecknade ner alla budskap hon tagit emot om nätterna – och som sedan lästes upp vid morgonbönerna. Och breven hem från kolonisterna ger knapphändig information – alla brev censurerades ju av ”Mother”, Anna Spafford. Och inför henne skulle man ju också dagligen bekänna sina synder medan hela församlingen hörde på.

Men några intressanta noteringar har jag hittat i brev från familjen Möckelinds piga Hemmings Katrin. Hon skriver just om att livet i kolonien är ett slags andlig skola där all egenvilja ska dödas och ingen sorg får kännas vid. Det gäller att bli rakt igenom helig och först då kan Guds rike komma på jorden. Apropå Möckelindsfamiljens öde där alla dog utom småpojarna skriver hon att: ”dessa 4 pojkar af den familjen, de sörjer ej, de känner att de har Fader o Moder i Alla. Om Gud får öppna våra Andeliga ögon, blir detta närvarande af ingen betydelse. detta är ett herrligt lif, mer o mer värdefullt blir det för hvarje dag, endast vi vill förnedra oss o blifva såsom barn”. Josefs Lars å sin sida konstaterar lite mera nyktert att ”när vi kommo till Jerusalem fick vi se att ’Gamle Adam’ också var med.” Så det gick väl sisådär med helgelsen...

På individnivå tror jag inte man kan säga något övergripande om hur kolonisternas tro utvecklades. Där finns hela skalan från den kritiske Lars Lind till den trygge Josefs Lars. Men lyfter vi blicken igen och ser på kolonisterna i ljuset av den framvällande folkväckelsens sociala patos, det internationella engagemanget och den samhällsomdanande kraften – som ju också nåsbönderna påverkades av – ja då framträder en väldigt tydlig bild. Sune kommer att berätta för er om deras

otroliga diakonala entreprenörskap, hur de verkligen blev en samhällsodanande kraft i dåtidens fattiga och smutsiga Jerusalem. Jesus sa ju att ”av frukten känner man trädet”. Hade inte Jerusalemsfararna haft en sund kärna i sin tro, som bar genom alla tolkningar och tokigheter, så hade förmodligen ingenting av detta kunnat ske. Julius Liljeström, generalkonsuln i Jerusalem, beskrev den där goda frukten på pricken när han invigde fotoutställningen på Storänget förra året: ”De utvecklade inte bara kolonin – de utvecklade hela Jerusalem.

Och så ska Hemmings Katrin få sista ordet, om var Jerusalemsfararnas tro landade till sist: ”Det blir annat än dömande till hälftvetet som det var i det flydda. jag menar medan vi var i Nås. det är fasansväckande att tänka dereppå. Gud har fridens tankar om sin skapelse, han allena är värd tillbedjan o honom allena vilja vi dyrka o gifva all Ära.”